

СТВЕРДЖУВАВ «СИЛУ ДУХУ НАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ»: ЕПІСТОЛЯРНИЙ ОБРАЗ ІВАНА ЧЕНДЕЯ

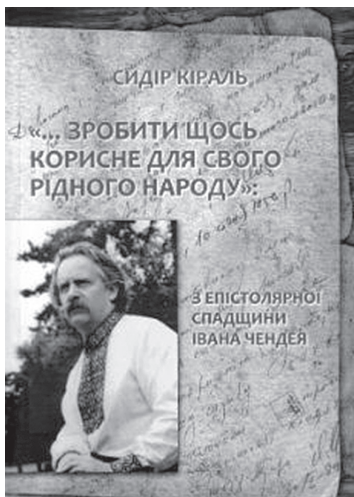
КІРАЛЬ С. «Зробити щось корисне для свого рідного народу»:

з епістолярної спадщини Івана Чендея / С. Кіраль. – Ніжин, 2013. – 212 с.

Публікації Сидора Кіраля завжди впізнавані, бо наснажені інтелектуальною невтоленністю; вони, як слушно зауважував А. Погрібний, «першоджерельні», «відкривачі», структуровані маловідомим, переважно архівним матеріалом, цікаві представленими текстологічними колізіями, відсутністю шаблонних ходів думки, оригінальністю тлумачень та широтою індивідуально-авторських коментарів.

Фундаментально незмінною у студіях С. Кіраля над письменницькою кореспонденцією (і не тільки) є сфера національної ідеї. Тож найперше впадає у вічі україноцентричність самого дослідника. Відтак закономірно, що в колі його уваги опиняються письменники та науковці, непримиренні «до найменших проявів національного недбальства та лінивства» (А. Погрібний). У цьому колі – Б. Грінченко, Т. Зіньківський, І. Жиленко, М. Коцюбинська, Л. Воронина, Г. Кочур, І. Денисюк, Л. Коваленко, І. Чендей та ін. Невипадковими, гадаємо, є й назви як ґрунтовних наукових видань, так і статей С. Кіраля, у яких закладено чітку національну визначеність. Вдало вилучені з художніх творів чи листів митця, вони, з одного боку, оприявнюють ідейно-світоглядне кредо письменника, а з другого – звучать для читачів (і сучасників, і прийдешніх поколінь) як імператив, як моральний урок-настанова, урок-застереження. Таким, наприклад, є добре відоме в Україні та поза її межами видання епістолярного діалогу Трохима Зіньківського з Борисом Грінченком, що має промовисту назву «Віддати зумієм себе Україні» (слова взяті з вірша Б. Грінченка). Аналогічно підійшов автор і до назви актуальної монографії.

На перший погляд, книжка дуже розмаїта, насправді вона є ґрунтовною, цілісною і стереоскопічною працею, у якій в єдину сув'язь поєднано найважливіші компоненти такого складного явища, як джерела життя і творчості письменника, що зазвичай нелегко піддаються строгій науковій верифікації та аналітичній логіці. С. Кіраль формує багате уявлення про мистецьку постать «закарпатського короля Ліра» (Г. Корабельников) – Івана Чендея, розглядає самотожність митця крізь призму епістолярію, наголошуючи на його здатності «у душу проникати» (з листа до І. Денисюка від

6 травня 1967 р.). У цьому плані праця не має аналогів і вносить в означену царину чимало нового.

Каркасом монографії є два розділи, перший із яких присвячено листуванню І. Чендея з І. Денисюком, другий – з Л. Коваленком. Л. Коваленко був «відомий у літературних колах своєю непохитністю, принциповістю та вимогливістю»* (с. 119). Зміст листів і коментарі до них виявляють внутрішню спорідненість учасників діалогу, подібність їхніх творчих інтенцій, морально-етичних настанов та естетичних пріоритетів, поглядів на мову, літературу, національну культуру тощо. Для С. Кіраля важлива аргументація представлених суджень про той чи той епістолярний/літературний факт біографії письменника. Для переконливості він вводить до сюжету своєї розвідки й літературно-критичний матеріал І. Чендея.

Фактографічна вартість обох частин монографії зростає завдяки тому, що автор подає листи до кожного з адресатів з розлогими й докладними коментарями, які є важливими ключами до розуміння презентованих текстів. До монографії введено фрагменти листів і до багатьох інших адресатів (друзів, родини, колеґ, науковців, письменників тощо), що значно розширює уявлення про І. Чендея та його оточення.

Обидва розділи виходять далеко за межі епістолярного діалогу. Тут маємо доволі вдале поєднання джерелознавчого аналізу з традиційним історико-літературним. У монографії

подано не лише літературне портретування митця, а глибокий і всебічний аналіз його вибору, долі, позиції, версій, художнього дискурсу тощо. Погодьмось, у сучасному літературознавстві подібних прикладів негусто. До того ж ідеться про письменника, так би мовити, «неголосної хвилі», що ввійшов до літературного процесу в період завершення хрущовської відлиги й поступового наступу політичних «заморозків», ім'я якого, вилучене з художньо-мистецького життя, тривалий час «випадало» з традиційного «іконостасу» шістдесятників, а відтак і з наукового обігу.

Відомо, що І. Чендей розділив драматичну долю опозиційно налаштованих прозаїків-шістдесятників. Після збірки повістей та оповідань «Березневий сніг» (1968) його виключили з партії, піддали ostracizmu, а це означало відлучення від літературного процесу. Як зазначає С. Кіраль, «заборонителі» в героях творів І. Чендея впізнавали себе – «бездуховних кар'єристів, жадібних до грошей, нищих, бездарних і некомпетентних, які в гонитві за високими званнями, посадами, чинами готові зректися рідної мови, знищити архітектурні пам'ятки, звести шкідливі заводи, вирубати правічні карпатські ліси. Байдужість до простої людини, до природи боліла І. Чендеєві, він намагався застерегти від тотального руйнування віковічних морально-етичних ідеалів і традицій...»**.

Невідомі сторінки творчої біографії І. Чендея широко висвітлено в розлогих примітках, які подекуди асоціюються з мікростудіями про той чи той твір (збірку), його видавничу долю (наприклад, лист до В. Дончика в контексті історії видання книжки «Кринична вода» (с. 167–168); у монографії подано й драматичні факти життя письменника та його творів (скажімо, лист до К. Волинського, написаний у зв'язку з інтригою довкола роману «Птахи полишають гнізда» (с. 85–90).

Зі змісту монографії видно, що наукова мета автора передбачала

* Тут і далі у дужках зазначаємо сторінку рецензованої праці.

** Кір а л ь С. «І знову я про те, що життя сильніше смерті»: спроба епістолярного автопортрета Івана Чендея (До 90-річчя від дня народження письменника) / С. Кіраль // Слово і Час. – 2012. – № 8. – С. 49.

пошук, виявлення, ґрунтовне вивчення, систематизацію та аналіз не лише листів, а й багатьох рукописних джерел, архівних матеріалів. Вельми цікавими є вперше оприлюднені автографи з приватного архіву адресатів: професора І. Денисюка, літературознавців К. Волинського (люб'язно надані вдовою науковця) та В. Дончика (надані автору особисто), Л. Коваленка. Фактографічну цінність монографії становлять також додатки (дві статті автора та публікація вдови Марії і дітей – сина Михайла й доньки Марії), що увиразнюють наукову біографію І. Чендея, характеризують його особисту вдачу, окреслюють національну самоідентифікацію.

Неабияку роль у зміцненні документальної бази праці С. Кіраля відіграють фотокопії, світліни, іменний покажчик тощо. Усі ці аспекти свідчать, що дослідник ніколи не запозичує інформації з «других рук», до того ж піддає кожен віднайдений факт верифікації, глибокому осмисленню й ґрунтовному аналізу. Тут варто зауважити ще одну грань дослідницького почерку автора монографії – наукову коректність, повну відповідність вимогам жанру джерелознавчої праці. Істотно також, що він чітко розмежує документальну основу наукового життєпису І. Чендея та його художню біографію.

Характеризуючи національний профіль І. Чендея, дослідник не обмежується його листами. Крім характерних для джерелознавчих праць приміток і коментарів, удається до багатьох інших документальних свідчень. Тут, скажімо, варто нагадати стенографічний фрагмент виступу І. Чендея на V з'їзді письменників 1966 р., де він пристрасно обстоював потребу збереження національних культурних пам'яток. Після цього дістав чимало «дрібних прикростей».

Національну самоідентифікацію І. Чендея засвідчують і введені до загального контексту монографії численні дарчі надписи. Так, даруючи архіву-музею літератури України «биту» в пресі компатріотами книжку «Березневий сніг», письменник занотував: «Архіву-музею літератури з думкою про те, аби наше слово-пісня ішло по світу великому і вічність стверджувала силу духа нації української...» (с. 28).

Зі сторінок монографії С. Кіраля постає образ письменника, суголосного українській ментальності, художній світ якого виявляється у багатьох національних архетипах. Серед провідних і постійних тем у його творчості, як видно з листів та художніх текстів, є тема матері, ко-

тра становить важливий ментально-емоційний комплекс в етнопсихології українства. Для потвердження своїх спостережень автор монографії вдається до художніх творів (наприклад, повість «Луна з блакитного овиду» – підрозділи «Мама» і «Очі з печаттю туги»), у яких письменник «на високому леті душі» пише про матір і батька, відтак висновує, що «ці описи набувають певного символічного звучання щодо місця Матері і Батька у житті кожної людини, у збереженні роду, традицій, пісні, рідної мови» (с. 14). Невипадково у художніх творах і листах він зазвичай пише слово «Мама» (як і «Батько») з великої літери. С. Кіраль переконує, що І. Чендей продовжує українську фольклорну літературну традицію, де образ матері завжди невіддільний од християнського й національного контекстів. Фрагменти листів і художніх творів, у яких у народному дусі сакралізовано образ матері, «замикає» в цілісне коло рецензія К. Волинського, цитатами з якої автор споряджає відповідні змістові частини своєї праці.

С. Кіраль презентує велику кількість документального фактажу, котрий свідчить, що І. Чендей формувався як письменник саме під впливом народної творчості. Спершу збирав казки, пісні, коломийки, потім почав писати вірші, згодом – прозу. Для переконливості дослідникові знадобилися свідчення найближчого оточення про велику роль у формуванні національного світогляду письменника його першої вчительки Йолани Тимкович, яка виводила своїх учнів «у великий і далекий простір, до сонця» (с. 15), і зізнання самого митця про значення батька й матері для раннього усвідомлення ролі пісні, яку сприймав «разом з хлібом і повітрям, водою і сонцем». Як аргумент неспростовної ролі фольклору в житті І. Чендея наводяться слова з його есе під назвою «Від пісні і життя» (Радянське літературознавство. – 1966. – № 12), у якому автор формулює «два головні джерела своєї творчості – пісню і життя» (с. 15).

Усі представлені в книзі С. Кіраля матеріали свідчать, що національну ідентичність І. Чендея визначали передусім категорії народного та етнонаціонального – поза політичними програмами й амбіціями. Він стверджував «силу духа нації української» (с. 28) як національно свідомий письменник і як активний популяризатор українського слова, борець за його національну сутність. За спостереженням С. Кіраля, «національна самобутність у літературі,

самобутність творча – ось ті головні постулати життєвого, громадянського і творчого кредо І. Чендея, які він не боявся декларувати на сторінках провідних часописів тодішнього Радянського Союзу, політика якого була скерована на зовсім інші вектори, протилежні сказаному письменником – спільна радянська культура, спільна мова, нова радянська спільнота, позбавлена національного коріння, національної психології, національної мови» (с. 30).

Наприкінці монографії, в одному з додатків, подано ґрунтовну статтю «Творча спадщина Івана Чендея в контексті сучасних проблем етнопедagogіки та національного виховання», опубліковану в Білорусі (Мозир). З одного боку, це свого роду популяризація імені українського письменника поза межами його Батьківщини, а з другого – намагання автора залучити ім'я україноцентричного митця до сучасного процесу виховання молоді в національному дусі. Щоправда, публікації методичного плану щодо вивчення творчого плану І. Чендея, його місця в сучасному навчально-виховному процесі в загальноосвітній школі й у гуманітарних вишах сьогодні бракує. Гадаємо, це справа найближчого майбутнього, а слово автора монографії у цій сфері буде вагомим. Отже, рецензоване видання стосується не тільки історії літератури й едиційної практики, воно пов'язане й із проблемами освіти.

В одній рецензії, безумовно, неможливо охарактеризувати всі аспекти монографії С. Кіраля, оскільки йдеться про працю унікальну з багатьох поглядів. Окремої уваги заслуговує й широко представлена дослідником тема «Теоретичні розмисли про новелу в епістолярії І. Чендея».

Отже, монографія С. Кіраля є серйозним вступом до написання ґрунтовної наукової біографії письменника на основі скрупульозно зібраного джерелознавчого та історико-літературного матеріалу, що дає змогу реконструювати постать письменника. Та поза увагою дослідника, за його ж словами, «залишається ще чимало цікавих фактів, які зринають у листах І. Чендея й потребують докладного розгляду в контексті його доби та життя» (с. 40). Тож побажаємо С. Кіралю щедрих ужинок на цій, ще не зораній ниві, успіхів у вивченні мистецького феномена І. Чендея – «співця зеленої Верховини».

Галина РАЙБЕДЮК,
професор Ізмаїльського
державного гуманітарного
університету